

14. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М. А. Чельцов-Бебутов. – СПб. : Равена ; Альфа, 1995. – 846 с.

Надійшла до редколегії 18.12.2010

ВЛАСОВА Г. П. ВИДЫ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА: ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Рассмотрены актуальные вопросы, связанные с историческим развитием уголовного процесса, и охарактеризованы отдельные виды уголовного процесса.

VLASOVA G. TYPES OF CRIMINAL PROCEDURE: HISTORICAL AND JUDICIAL ASPECTS

The actual questions related to historical development of criminal procedure are examined and separate types of criminal procedure are characterized.

УДК 343.98

А. М. ЛИСЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри економічної безпеки

навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції

Харківського національного університету внутрішніх справ

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ТЕРОР» І «ТЕРОРИЗМ» ЯК ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Визначено зміст понять «терор» і «тероризм», виявлено співвідношення між ними та ознаки, за якими вони відрізняються один від одного.

Актуальність даної теми обумовлена невідомістю змісту понять «терор» і «тероризм» у юриспруденції та співвідношення їх між собою, що обумовлює складність дослідження проблеми протидії тероризму.

Незважаючи на важливість даної проблеми, вона залишається не вирішеною. Так, **аналіз останніх досліджень і публікацій** свідчить, що попри таких учених, як Ю. М. Антонян [1], В. П. Ємельянов [2], І. І. Карпець [3], П. П. Баранов [4], у вирішенні у правовій науці спостерігається вільне трактування зазначених термінів та відсутність їх загальноприйнятих дефініцій.

Метою даної статті є визначення на підставі аналізу наукових поглядів вітчизняних та закордонних вчених змісту понять «терор» і «тероризм», розроблення авторського варіанту поняття «тероризм», визначення його співвідношення з поняттям «терор», а також їх відмінних ознак.

Починати дослідження будь-якої проблеми, у тому числі проблеми протидії тероризму, необхідно з чіткого, однозначного визначення основоположних термінів, природи їх походження та сутності. До таких термінів у нашо-

му дослідженні належать *терор* та *тероризм*.

Слід відзначити, що у повсякденному житті, на відміну від науки, украй рідко потрібна така точність та обережність у формулюванні термінів та висловлювань, яка не перетворила б самі терміни та висловлювання на проблему. Між тим, наука особливо потребує таких уточнень, саме на початку проведення дослідження. Як зазначає М. М. Новосьолов, «перетворити значення слова на проблему – значить один раз не повірити у це значення або ж засумніватися у ньому» [5, с. 30]. Тому лише при розкритті сутності явища, коли воно буде відбито в науковому понятті, виникне можливість ефективно використовувати його для дослідження тієї теорії, основною частиною якого воно є. Маючи наукове визначення поняття як загальне, можна дослідити окремі явища, які є об'єктом теорії, з використанням методу дедукції. Це особливо актуально для понять, що становлять собою категорії в будь-яких наукових дослідженнях, у тому числі пов'язаних із проблемами організації виявлення та розслідування терористичної діяльності [6, с. 23–24].

Визначення наведених вище термінів відіграє важливу роль у формуванні теоретико-

методологічних основ протидії злочинам терористичної спрямованості, оскільки вони являють собою вихідні дані для проведення наукового дослідження в даному напрямку. Нашу думку певним чином підтверджує С. В. Ківалов, який зазначає, що формулювання понятійного апарату проблеми боротьби з тероризмом є необхідним міжнародно-правовим інструментом протидії цьому явищу [7, с. 3].

Перейдемо безпосередньо до з'ясування значень термінів. Виникнення терміна «терор» як поняття, що характеризує конкретні соціальні явища, зазвичай пов'язують із якобинською диктатурою у Франції в період Великої французької революції (1789–1794), хоча самі процеси та явища, які іменуються поняттям «терор», періодично виникали впродовж усього розвитку людства. Практично до останнього часу терор зазвичай пов'язували з діяльністю державної влади в певні періоди існування держави. Проте в сучасних умовах це слово асоціюється і з іншими силами, що насаджують свою волю, вселяють повсюдний страх не лише політичним супротивникам, але практично всім і кожному [2, с. 236].

Слово «терор» походить з латинської мови (лат. *terror* – страх, жах). Аналогічне значення мають слова *terreur* (фр.), *terror* (англ.) – жах, страх. С. І. Ожегов вважає, що терор – це фізичне насильство, аж до фізичного знищення, стосовно політичних супротивників [8, с. 735–736]. Таке уточнення недоцільно звучить значення поняття «терор». Наприклад, у тому разі якщо терорист здійснив насильство з політичних мотивів стосовно не політичних противників, а, скажімо, «звичайних» громадян, які не беруть участі в політичних процесах, то такі дії не можна назвати терором. Думка С. І. Ожегова надмірно політизована, що пояснюється, можливо, тією історико-політичною обстановкою, у якій створювався словник.

У словнику іноземних слів за редакцією І. В. Ляхіна терор – це застосування насильства аж до фізичного знищення супротивника; тероризувати – переслідувати, залякувати насильством і репресіями; терористичний – властивий терору, той, що вселяє жах, страх [9, с. 640–641]. Ю. М. Антонян вважає, що терор – це реалізація тероризму протягом більш або менш довгого часу, як правило, на значній території і стосовно багатьох людей [1, с. 8]. Таким чином, він отожднює терор виключно з тероризмом, значно звужуючи значення цього поняття. Однак відомо, що джерелом терору може бути не тільки потужне недержавне утворення або силь-

на опозиція, що вступила у відвертий конфлікт з державною владою, але і сама держава або державна влада як суспільно-політичний інститут.

Державний терор пов'язують з особливо репресивною, жорстокою діяльністю державної влади стосовно своїх політичних супротивників як усередині країни, так і за її межами. Зовнішній терор асоціюється з агресивною або колоніальною політикою держави, спрямованою на захоплення чужих територій, розграбування національних багатств поневолених народів, нехтування елементарними правами людини. Терор же внутрішній виявляється в основному у вигляді судового переслідування політичних супротивників або їх військового придушення, масштабах застосування кримінального покарання та страти. Історія знає безліч прикладів державного зовнішнього і внутрішнього терору [10, с. 17–18].

Ми вважаємо, що з усіх проаналізованих вище варіантів поняття «терор» трактування, наведене І. В. Ляхіним, найбільш повно і точно відображає смислове значення даного терміна, тому в нашому дослідженні ми будемо спиратися саме на нього.

Поняття «терор» тісно пов'язане з трактуванням поняття «тероризм». У тлумачному словнику В. І. Даля вказано, що основний сенс тероризму – це залякування, утримання в покорі погрозами насильства і фізичного знищення [11, с. 401], без будь-яких вказівок на те, чого хочуть домогтися терористи такими діями, тобто їх цілей. Цілком очевидно, що для кваліфікації злочинів терористичної спрямованості, передбачених Кримінальним кодексом (далі – КК) України, таке поняття неприйнятне, оскільки з його змісту незрозумілі цілі застосування насильства і погроз. Згідно з даним трактуванням під поняття «тероризм» можна підвести практично будь-який насильницький злочин, а під терористичну групу, відповідно, – будь-яку злочинну групу. Так, диспозиції статей КК України, які регламентують кримінальну відповідальність за такі злочини, як зґвалтування, розбій, грабїж, вимагання, передбачають застосування насильства або погрози його застосування до потерпілого з метою досягнення злочинного наміру. Виходить, що гвалтівника, грабїжника, вимагача тощо теж можна назвати терористом.

Для усунення вказаних суперечностей необхідно чітко усвідомлення понятійного навантаження терміна «тероризм» у його правовому тлумаченні. Розглянемо різні погляди вчених-правознавців на визначення даного поняття.

Так, І. І. Карпець визначає тероризм як міжнародну або внутрішньодержавну, але яка має міжнародний (тобто охоплює дві і більше держави) характер, організаційну та іншу діяльність, спрямовану на створення спеціальних організацій та груп для вчинення вбивств та замаху на вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень, застосування насильства і захоплення людей як заручників з метою отримання викупу, насильницького позбавлення особи свободи, поєднаного з глумом над нею, застосування тортур, шантажу тощо [3, с. 65]. Таким чином, на його думку, тероризм – це організована злочинна діяльність, яка має виключно міжнародний характер. Дане визначення не відповідає в повному обсязі положенням чинного КК України, які передбачають кримінальну відповідальність за тероризм.

Більш детально визначає зміст поняття «тероризм» П. П. Баранов, який вважає, що це насильницькі дії, які здійснені суспільно небезпечними способами, що викликають загибель людей, спричинення шкоди здоров'ю, пошкодження майна, порушення нормальної діяльності органів влади і юридичних осіб, об'єктів життєдіяльності і транспорту, пошкодження комунікацій і транспортних повідомлень, а так само загроза настання вказаних наслідків, якщо ці дії спрямовані на порушення існуючих відносин між державами, на залякування соціальних груп, юридичних та фізичних осіб в інтересах винних [4, с. 21–22]. Н. Б. Крилов та Ю. А. Решетов під тероризмом у найширшому значенні цього терміна розуміють акти насильства або загрозу насильством, мета яких – вселити страх і змусити діяти або утриматися від дій у потрібному терористам напрямку [12, с. 83–86]. Наведене поняття не повністю відображає сутність тероризму, тому що автори не вказують, хто саме повинен здійснити дії або відмовитися від їх здійснення на користь терористів.

Достатньо повне визначення тероризму надає Ю. М. Антонян, який розуміє під тероризмом насильство, що містить у собі загрозу іншого, не менш жорстокого насильства, для того, щоб викликати паніку, порушити і навіть зруйнувати державний і суспільний порядок, вселити страх, змусити противника прийняти бажане рішення, викликати політичні та інші зміни [1, с. 10]. В. П. Ємельянов також надає досить вдалу дефініцію тероризму, згідно з якою тероризм – це публічно здійснювані суспільно небезпечні дії або загроза вчинення таких дій, спрямовані на залякування населення або соціальних груп із метою прямого або не-

прямого впливу на прийняття якого-небудь рішення або відмови від нього в інтересах терористів [13, с. 96].

Визначення змісту поняття «тероризм» має й законодавче закріплення. Так, у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» зазначається, що тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [14]. Слід відзначити, що позитивною рисою даного визначення тероризму є вказівка на те, що застосування насильства може здійснюватися шляхом вчинення не тільки терористичного акту, а й інших злочинів терористичної спрямованості. Разом із тим воно має і недоліки; так, на нашу думку, законодавець повинен був навести цілі тероризму, але замість цього лише вказав «...з метою досягнення злочинних цілей.», що неприпустимо з точки зору застосування права. Як уже було зазначено вище, застосування насильства, у тому числі й способами, наведеними в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» у визначенні змісту поняття «тероризм», не є тероризмом, якщо не передбачає досягнення цілей, вказаних у ст. 258 КК України [15].

Тому ми вважаємо, що необхідно внести зміни до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та викласти поняття «тероризм» у наступній редакції: тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів терориста.

Розглянемо співвідношення досліджуваних нами понять та їх відмінні ознаки. Узагалі терор і тероризм – це явища різного рівня в ієрархії соціально-політичного життя суспільства, що відрізняються один від одного насамперед цілями,

яких хочуть досягти злочинці. Так, наприклад, терор може застосовуватися під час учинення багатьох загальнокримінальних злочинів (вимагання, розбій, грабїж тощо), але при цьому злочинці мають іншу мету, ніж терористи, але в деяких випадках терор може бути наявним і в діях терористів, тобто у самому тероризмі.

Значно більше відмінностей між тероризмом та терором, джерелом якого є держава, тобто державного терору: 1) терор може здійснюватися не лише злочинцями (терористами), а й державними органами влади, на підставі чого можна сказати, що терор – це соціально-політичне явище, а тероризм – це явище, яке має кримінально-правовий характер; 2) механізм учинення державного терору відрізняється від механізму вчинення тероризму, тому що його суб'єктами є військова, правоохоронна та судова системи, спеціальні служби безпеки держави, а не злочинні елементи; 3) характер здійснення терору, якщо його джерелом є держава, відрізняється від характеру вчинення тероризму та подається суспільству як діяльність з підтримання правопорядку або державної безпеки, що має нібито легітимний характер; 4) державний терор спрямований проти населення своєї або іншої країни, а тероризм, навпаки, спрямований проти чинної державної влади, хоча й завдає шкоди населенню;

5) суб'єкти державного терору мають фактично безмежну владу над тероризованим населенням, що й дозволяє їм здійснювати терор, а суб'єкти тероризму не мають взагалі ніякої влади над тероризованими особами; 6) терор має масовий характер та поширюється на все населення країни, а тероризм має, навпаки, локальний характер.

Згідно з вищенаведеними дефініціями, які ми взяли за основу в нашому дослідженні, значення терміна «терор» у деяких випадках охоплює собою поняття «тероризм» і є ширшим, проте не є тотожним йому, оскільки не передає його сутності. Про терор (тобто застосування насильства аж до фізичного знищення) можна говорити в тих випадках зовнішнього прояву тероризму (тобто дій, спрямованих на залякування населення з метою впливу на ухвалення рішення або відмови від нього в інтересах терористів), які призводять до загибелі або заподіяння шкоди здоров'ю людини чи створюють небезпеку цього. У випадках, коли під час учинення злочинів терористичної спрямованості були здійснені дії, які створювали небезпеку заподіяння лише значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, не пов'язаних з небезпекою для життя чи здоров'я людини, терору в діях терористів не буде.

Список використаної літератури

1. Антонян Ю. М. Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование : монография / Ю. М. Антонян. – М. : Щит-М, 1998. – 187 с.
2. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование : монография / В. П. Емельянов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 324 с.
3. Карпец И. И. Преступления международного характера : монография / И. И. Карпец. – М. : Юрид. лит., 1979. – 198 с.
4. Баранов П. П. Понятие и истоки терроризма: политико-правовой аспект / П. П. Баранов // Актуальные проблемы борьбы с терроризмом в южном регионе РФ : тезисы докл. междунар. науч.-практ. конф. – Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 2001. – С. 21–24.
5. Новоселов М. М. Абстракция и научный метод. Логика научного познания : учеб. пособие / М. М. Новоселов. – М. : Наука, 1987. – 130 с.
6. Барышников С. Г. Методика выявления и первоначального этапа расследования террористической деятельности правоохранительными органами России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Барышников Сергей Геннадьевич. – Челябинск, 2003. – 209 с.
7. Кивалов С. В. Международно-правовые принципы борьбы с терроризмом / С. В. Кивалов // Актуальні проблеми держави та права. – 2000. – № 8. – С. 3–8.
8. Словарь русского языка / Ожегов С. И., Обнорский С. П. – 3-е изд. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. слов, 1953. – 848 с.
9. Словарь иностранных слов / [сост. И. В. Лехин, С. М. Локшина, Ф. Н. Петров]. – М. : Рус. яз., 1993. – 987 с.
10. Давыдов Е. В. Технично-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования актов терроризма, совершенных с применением взрывных устройств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Давыдов Евгений Васильевич. – Волгоград, 2004. – 210 с.
11. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / [под ред. В. И. Даля]. – М. : ГИС, 1955. – Т. 4 : Р-Я. – 684 с.
12. Крылов Н. Б. Терроризм: психологические корни и правовые оценки / Н. Б. Крылов, Ю. А. Решетов // Государство и право. – 1995. – № 4. – С. 83–86.

13. Емельянов В. П. Проблемы уголовно-правовой борьбы с терроризмом / В. П. Емельянов // Государство и право. – 2000. – № 3. – С. 94–103.

14. Про боротьбу з тероризмом : закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.

15. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

Надійшла до редколегії 11.11.2010

ЛЫСЕНКО А. Н. СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЙ «ТЕРРОР» И «ТЕРРОРИЗМ» КАК ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАСКРЫТИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

Определено содержание понятий «террор» и «терроризм», выявлено соотношения между ними и признаки, по которым они отличаются один от другого.

LYSENKO A. THE CORRELATION OF CONCEPTS «TERROR» AND «TERRORISM» AS THEORETICAL GROUNDS OF INVESTIGATION THE TERRORISTIC CRIMES

The maintenance of concepts «terror» and «terrorism», is determinated the betweenness by them and signs on which they differ one from other.

УДК 393.97

О. С. СТЕБЛИНСЬКА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

Прикарпатського юридичного інституту

Львівського державного університету внутрішніх справ

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК ВИД ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Розглянуто торгівлю людьми не лише як соціальну проблему, пов'язану з нелегальною міграцією, але і як кримінологічну. Торгівлю людьми проаналізовано як один із видів транснаціональної організованої злочинності.

Серед актуальних питань соціально-правової політики ряду країн дедалі важливіше місце посідає проблема різних форм міграції громадян в економічно розвинуті країни Західної та Північної Європи. Основна причина зазначених процесів – погіршення в багатьох країнах ситуації із зайнятістю населення, зростання економічної та соціальної кризи. Дешева робоча сила стала основою для надприбутків різного роду ділків тінювих та кримінальних структур. Таким чином, міграційні процеси дедалі більше криміналізуються, підпадають під вплив злочинних угруповань, набувають організованого характеру [1, с. 26].

Ці та інші негативні тенденції на сучасному етапі розвитку суспільства в країнах Центральної та Східної Європи об'єктивно призвели до товаризації людини і, відповідно, виникнення такої проблеми, як торгівля живим товаром. Виникли достатні умови для розвитку тінювого бізнесу, економічної та сексуальної експлуатації людини третіми особами. Саме ця особливість вказаного злочинного промислу робить

його дуже привабливим для транснаціональної організованої злочинності.

Аналіз досліджень даної проблеми. Чимало науковців (К. Б. Левченко, В. М. Куц, Н. О. Гуторова, В. О. Соболев, О. М. Кобилянська, М. Ф. Головатий, В. М. Оржеховська, Ю. В. Баранов, А. П. Дяченко, Л. Д. Ерохіна, Е. В. Тюрюканова, Л. Шеллі, Р. Хавенан, М. Війер, В. В. Неволя, Т. Чепельська, С. Ф. Денісов, В. Л. Гавенко), які представляють різні галузі науки, у своїх дослідженнях вказували на надзвичайну жорстокість цього виду злочину. Таким чином, проблема торгівлі людьми досить актуальна. Слід також зазначити, що проблема торгівлі людьми, через свою новизну, відсутність відповідних знань та можливостей є недостатньо дослідженою.

Практика яскраво свідчить про відсутність робіт, у яких торгівля людьми розглядалися би як один із видів транснаціональної організованої злочинності. Тому **метою** статті є характеристика торгівлі людьми не лише як соціальної проблеми, пов'язаної із проблемою нелегальної